

POSNA SLOVENSKA RAZMIŠLJANJA

O SLOVENSKOM SAMOUBIJANJU

Čuo sam već o ljudima koji su sami sebi oduzeli život; to su naime oni koji se bave knjigom; nijedan seljak nije se još objesio a nisam još čuo niti da se klas žita ubio sam.

Ivan Cankar

Kada mi je bilo pet ili šest godina, jednog su me dana odveli u veliku crkvu na brdu: upravo tada nanovo su je oslikali, svod nad oltarom postao je sjajno plavo nebo s kojega je sjalo bezbroj zvijezda, pod njim su uz klupu bili zataknuti grimizno-crveni barjaci: od onih najmanjih, koje je i za vrijeme vjetrovitih procesija mogao nositi samo jedan čovjek, do onih ogromnih na tri stijega, koje su jedva i samo s velikom spretnošću, snagom i usklađenošću, krotila po tri čovjeka zajedno. Ne znam je li onaj najveći, na kojemu je zaštitnik crkve sveti Juraj dan i noć probadao i gazio zmaja, stajao čak na četiri takva lijepo izgrađena štapa, što je dakako zahtijevalo već čitavu četvu. Bilo kako bilo, dječjim očima, naviklim na ljutu seljačku siromaštinu, đacima koji i u kasnu zimu bosi idu u školu, jednako tako prljavi i zamašćeni kao što su ljubazni i uljudni, te iznenadne ljepote bilo je previše. Otvoreni usta zurio sam gore u božje zvijezde i sinje more na stropu, u hrabrog i žestokog svetog Jurja sa zmajem, u pjevanje svete Cecilije s anđelima, u živo obojene, lebdeće evanđeliste, apostole i mučenike u vreloom ulju. U nosu, toga trenu, nije bilo ništa osim dolejnjske kuhane repe i svinjske krme, ustajala dima i upaljenih čvaraka, prostorom su gospodarili onostrani mirisi na tamjan, ili barem na smrekovu smolu koja, također, sasvim lijepo miriše baciš li je na žeravicu. Ako tada i orguljaš sjedne za svoje glazbalo i zasniva kakvu svečanu pjesmu, ako zvonar povuče za konope, da se odozgo oglase sva tri zvona, zacijelo bi se dalo umrijeti od same uzvišenosti. Nešto savršenije u svom kratkom životu nisam još do tada vidio ni omirisao; niti približno; zbog toga sam se na poseban način obrušavao u sebi, poput mjeseca plovio oko sebe, jurio prikovan za taj

svemirski trenutak savršenosti i nadzemaljske ljepote.

Kada sam zatim oteturao van, crkva me zanimala sasvim drukčije: postala je moje prvo iskustvo o neskladu između privida i stvarnosti. Izvana, naime, sa svojim dosadnim stožastim sivilom i tvrdoćom, zaista nije davala nikakav znak o tomu što sve skriva u sebi, kakve boje, kakve mirise, kolike dične svetica i svece, zmajeve, zmije, rajske ptice i, dakako, kakvo zvjezdano nebo – takvo divno plavo u istinskom životu nikad ne možeš vidjeti.

Zato sam je sada pomno razgledavao i izvana, išao pošljunčenim grobljem oko nje. Odmah iza zidića naglo su se i strmo na sve strane spuštali bregovi, tako da su, uza svu samotnost te božje njive, pogledi odatle bili prozračni, daleki, čisti i lijepi. Vjetar je iz jaruga odozdo, iz široke, tamne i duboke Medvedove doline, donosio šumorenje šumā. Kum je svom svojom veličanstvenošću i s obje crkve, cjelini davao izgled sigurnosti i čvrstine. Po grobovima je dakako rastao raznovrstan korov, tu i tamo se valjao poneki jadni cvijet od isprana krep-papira, već odavno ugasla i istopljena svijeća – do studenog je bilo još daleko, a ljudi su imali dovoljno drugog posla, kamoli da okopavaju i uređuju grobove!

Sasvim otraga stajao je veliki drveni križ, a iza zidića, na najljepšoj strani, uvis se dizao ogromni splet kopriva i njoj slična štavlja. – Ne sjećam se kako je do toga došlo, ali uskoro sam – više izokola, s otporom i nelagodnošću kazano – doznao da su tamo prije više godina zakopali obješenoga. Digao je ruku na svoju vlastitu sliku božju, time se ogriješio o samog Boga, izopćio se iz ljudske a time i iz božje zajednice, počinio grijeh koji više nije moguće oprati, izbrisati pokorom i kajanjem. Pokora i kajanje stvar je živih, posljednja mogućnost koju svemoguća milost daje ubogom, grešnom ljudskom biću. Kada si mrtav, onda si s onu stranu svih mogućnosti, samoubojstvom čovjek Boga doslovno prisili da mu ne može oprostiti, a to je i Bogu previše; stoga nesretnika odloži u koprive.

Po drugi put toga dana bio sam utučen. Ništa nisam shvaćao, ali iz daleka, iz tamne neshvatljivosti, prijeteće su zvonila posljednja pitanja o životu i smrti, prolaznosti i vječnosti. Uplašio sam se i sažalio na jadnika u korovu.

Ali samo za trenutak ili dva. Jer odmah mi se zatim učinilo da mu mora biti posve dobro tamo vani na slobodi i u samoći. Ovdje se pokojnici gužvaju i jedan drugome smetaju, između tužnih i jasnih ostataka nekadašnjih pogreba, između korova i kamenja; preko zida ne vidiš nikamo, čak ni do Kuma, cijelu vječnost zuriš u gromobran na vrh zvonika i nikamo drugdje, a on tamo vani, lijepo skriven u koprivama, gleda proljeća, ljeta i jeseni kako brzo promiču vremenom, preko cvjetnih livada i jesenjih bukrika, sluša samog sebe i neprimjetno se, ali blagotvorno, pretvara u vječni zaborav. Nikakav kamen ne opterećuje mu tijelo, nikakvi natpisi ne uništavaju mu duh.

Tako su mi se, u onim obješenjakovim koprivama, svemirski pomiješala dva najdublja osjećaja: strah od tolike slobode raspolaganja samim sobom da se, ako drukčije ne ide, jednostavno možeš uništiti, te nekakva ugodnost, zadovoljstvo potpune samoće i odbačenosti, kada napustiš sve i od svih si

napušten; stave te u bezimenost i blagohotnost prirode, premda u njen zadnji kut, rasterete te svih umarajućih ljudskih pronalazaka i gluposti. Kakva lakoća smrti! – Barem je takav bio taj osjećaj – tek danas, nakon pola stoljeća – pokušavam ga i iskazati.

Poslije, kada sam se u životu prečesto sretao sa slovenskim samoubijanjem, sa zgražanjem, sramom, nelagodnošću i čak očajem živih zbog njega, neprestano sam se, ponovno i sve češće, vraćao na onaj dan šeste svoje godine usred crkve pod Kumom i groblja iza nje.

Anton Slodnjak, koleričan, ali blag i mudar čovjek, svojedobno nam je u seminaru spomenuo preranu smrt jednog od najvećih, najnadarenijih mladoslovenaca, prvog urednika *Slovenskog naroda*, dva metra visoke ljudske i znamenita urednika Antona Tomšiča; profesoru se lice pritom karakteristično smrknulo, promuklo je dodao da je oko Tomšičeve smrti ostalo »nešto nejasno«, što je dakako moglo značiti samo: ubojstvo ili samoubojstvo.

Doznao sam to tek mnogo poslije: bilo je to samoubojstvo.

Profesor Jaro Dolar ispričao mi je tu priču. – Mariborski advokat, političar i rodoljub Ferdinand Dominkuš, imućan čovjek, koji se čak u obližnji ured vozio kočijom s dva para bijelaca, imao je prekrasnu i premladu suprugu koja od dosade, životne radosti i samodopadljivosti nije znala što bi, pa je zavodila mladu mariborsku gospodu, redom. Što su bili ljepši i ljepše građeni, prije bi ih poželjela, između ostalih i sve suprugove pripravnike. Pod starost, kad je već malo skrenula, pričala je o tomu po Mariboru. U njen »djelokrug«, dakako, ubrzo je ušao i Tomšič, dolenski poštenjak seljačkog kova, unatoč gломaznosti meka duša, medvjedić. Poludio je od osjećaja i loše savjesti. Svi prijatelji znali su za tu njegovu nevolju. Levstik, koji se zbog vlastite slabunjavosti već ionako neprestano bučno obarao na osnovne muške slabosti, odjednom se sjetio Jenkove pjesmice o mačku koji je imao draganu (Tomšičeve su nazivali »kod Mačkovih«). Sve to zajedno – najnesnosniji osjećaj, užasno moralno breme, podrugivanje prijatelja – za jednog je mladića bilo previše. Učinio je što je učinio, sklonio se u zadnji, zabačeni, samotni, lijepi i okrutni kut svijeta. – Kad ga već duže vremena više nije bilo, a čitav je Maribor i dalje mahao glavom nad neshvatljivim i tužnim krajem nadobudnog dvadesetdevetgodišnjaka, netko je valjda Dominkušu čak i objasnio stvarnu pozadinu i uzrok. Advokat se malo začudio, a zatim odmahnuo rukom i rekao: »Jadnik! Zbog takve sitnice!«

Stari profesor Slodnjak sve je takve događaje primao elementarno, vjerovao je u svoje i u mnoge narodne praznovjerice. Njegovo smrknuto lice bilo je stoga karakterističan pokazatelj ljudskog odnosa prema samoubojicama.

Zašto s toliko zgražanja, pa i tad s malo riječi, uvijek govore o Prešernovim samoubilačkim pokušajima? Zato što se to čini ružnom mrljom na njegovom slovenskom fundamentalnom liku?

O izuzetno uspješnom i svestrano nadarenom bledskom liječniku Gabrijelu Prešernu koji je, kao dvadesetosmogodišnjak, gotovo istodobno s Tomšičem,

okončao život daleko u Turskoj, govorili su da je umro od kolere, dakako, sa značajnim pogledima i karakterističnim trzajima na licu.

Dvadesetdevetog ožujka 1892, na ulazu u ljubljansko groblje, kod svetog Krištofa, našli su smrtno ranjenog Antona Kneza, poznatoga i uglednog privrednika, poštenjaka, kulturnog i narodnog radnika, mecenu. Nije još bio star, sâm je pucao u svoju sljepoočicu, »u njega su našli tri pisma, jedno upućeno majci, drugo nekoj dami, treće ovdašnjem . . . sudu«, izvještavao je *Slovenac*, klerikalni list. Samo ružnom, bezobzirnom političkom rivalstvu između klerikala i liberala, koje se više nije zaustavljalo ni pred zadnjim tajnama, može se pripisati da o tom događaju uopće znamo ono što znamo. Knez je bio liberal i ukazati na njegov čin značilo je otkriti liberalsku »gniloću«, degeneraciju. – Knez je inače 30.000 forinta, približno 700 prosječnih učiteljskih plaća, ostavio znamenitoj Knezovoj knjižnici pri Slovenskoj matici – poslije su je progutali ratovi, krize i inflacije, ali ni takav »narodni čin« nije u očima javnosti mogao posve sprati i skinuti sramotu samoubojstva, koje je na taj način postalo politički slučaj – pomalo prljavo poglavlje naše nedavne prošlosti: *Slovenac* je o samoubojstvima inače marljivo izvještavao – ne samo iz političkih razloga, nego i zbog senzacionalizma, ali bar u nečem to izvještavanje je korisno za današnju upotrebu: naime, vrlo jasno pokazuje da samoubojstva ni tada nije bilo baš malo, da ta »kuga« nije od jučer i da nije samo stvar ovoga stoljeća, kao što danas rado, zgražajući se, govorimo. Dalo bi se posumnjati da su takva djela, na različite načine, skrivali od statistike, da je za njih vrijedila neka moralna cenzura, jer su se činila sramotnim.

Iste godine kada se ubio Anton Knez (prema Govekarovom dobronamjernom, oportunističkom književnom objašnjenju, to se dogodilo zbog političkog razočaranja, a i zbog crvenokose dame, »velikih plavih očiju«, obrazovane i temperamentne, pjevački nadarene i bogate, malih usta, dobro razvijenih grudi, »uzdignutih bokova«, odnosno, zbog njegove ljubomore) u Kranjskoj je po jedna pecara dolazila na 275 ljudi. Znak krize koja nije bila samo privredna? Oblik i način masovnoga privremenog izlaska iz vlastita tijela, odlaganja mukotrpnog zemaljskog rada ljudskog bića, njegovo postupno uništavanje? Je li slovenskih bjegova iz života, pa i samoubojstava, u XIX. stoljeću zaista bilo tako malo kao što, svečano, zaprepašteno i zabrinuto, gledamo na to danas? Ili, još dalje u prošlost: je li u Ljubljani, početkom prošlog stoljeća, na svakih 80 građana zaista dolazila po jedna točionica vina, samo zato što je Ljubljana bila tranzitno, prometno, posjećivano mjesto, prva postaja na putu iz emporijalnog Trsta u carski Beč, zadnje пристаниšte na Savi i Ljubljani, uzvodno?

U jednom se trenutku pred očima počnu nizati mladi, često genijalnosti bliski, u svakom pak slučaju iznimno nadareni ljudi koji su za sebe izabrali gorki, zapušteni, koprivama obrasli vidikovac za završetak svojega bivstvovanja. Sve sam ih redom volio, sve redom – čudno je, ali istina je – prolaze mi sjećanjem nasmijani, pomalo nestašni, duhoviti i nekako intelektualno prozirni. Nijednog nagonskog čovjeka ili čak primitivca nema među njima – takvog

kojemu bih, na bilo koji način, iako za samo trenutak nerazboritosti, mogao pripisati strast prema nasilju, vulgarnu silovitost i čizme na nogama za vrijeme toga čina.

Mladi, iznimno pjesnički nadareni i osjetljivi M. P. jednom me, naime, vrlo začudio: na studentskoj zabavi tako je elementarno, s tolikim prateremperamentom i zanosom, a i s toliko tjelesne izdržljivosti, skakao i plesao s mladim damama, da sam u jednom trenutku posumnjao u svaku mogućnost istinske pjesničke introverzije koja je, međutim, za poetsku ekstazu neophodna. Kada sam ga sljedećeg dana opet vidio onako bespomoćnog, s naočalima, plašljivo drskog i radoznalog, sramežljivo izazivačkog, s onim svojstvenim likom čovjeka koji je previše siguran da se neće ničega bojati, javila mi se nejasna, potpuno bastardna, premda duboko prisutna sućut. Sastavljena je bila od zavisti prema tolikoj životnoj sveobuhvatnosti i egzistencijalnoj intenzivnosti (zbilja, jedna od njegovih kratkih, aforističnih pjesama glasi: *Živjeti / krotko / ili kratko*) i od potištenosti – jer ne može biti nimalo lako ni ugodno u svojoj tjelesnoj nadležnosti nositi tolike mogućnosti; dapače, vrlo je opasno i pogibeljno, budući da strašne razdaljine između raspoloženja jesu i razdaljine prolaznoga ljudskog tijela u kojem stanuje duh; s vremenom, ili u trenutku nenadzirane lakomislenosti, krvavo ga i nemilosrdno rastrgnu, raščetvore, unište. – To se zatim i dogodilo, premda to nitko nije očekivao; mislim da ni sâm mladi pjesnik nije.

Jednoga sam se sunčanog siječanjskog dana s planinarskim štapom i s četiri gvozdene kandže na cipelama, po strmom, zaleđenom brdu, peo na Bogatin. Ništa osobito da led nije postajao sve tvrdi a privezani zubi na nogama sve nesigurniji. Već su vrlo nepouzdana i brzo spuznu s cipele, a ionako sam ih, tada privezao više za ukras, bio sam uvjeren da će već i sâm štap biti dovoljan. Bivalo me sve više strah, zubi na cipelama klizili su, štap je bježao, stajao sam tamo kao muha na staklu i gledao gore u sunčani rub gdje se planina savijala na južnu stranu i u otopljen snijeg. Strah se od maloga seoskog potoka pretvarao u vododerinu, u njemu sam se kupao pun zbunjenosti i nemoći, a i kajanja zbog vlastite lakomislenosti: toliko sam se vremena probijao, bez glave, bez misli i opreza, tako da se više nije moglo ni naprijed ni natrag – spopao me trenutak koji zacijelo nije došao sam od sebe. Da sam tada kliznuo dolje, sve bi mi se naime učinilo žaljenja vrijednim, ali pravednim. Sudbina je strpljiva stara učiteljica koja mnogo toga podnese, svakakve izazove, ali povremeno, na histeričan način, ipak izgubi živce i palicom udari po ljudskoj drskosti tako snažno da se sve zgrane, zašuti i utopi u tragedijama različitih vrsta. Stajao sam dakle tamo, tijelo mi se porazgubilo ispod smjerokaza, naokolo je pršila studen, prostor je bio pun potpune tišine i trebalo je prilično vremena da se opet priblerem, premjestim nogu i uputim se prema jugu. Pritom sam bio uvjeren da igram ruski rulet, na svakom koraku. Prilično patetičan, ali vraški neumoljiv osjećaj koji se izdaleka čini nekako jeftinim, ali nije. – I, sada razmišljam, da je tamo umjesto malograđanina poput mene, bio netko drugi, što bi se dogodilo? Da su ondje, u beskrajnu tišinu, orgulje i

trube brujale nepodnošljivost postojanja? Da su nespojive krajnosti pozivale u vječni zaborav? – Nešto takvo nekome se od nas dogodi možda jednom, dvaput u životu, možda čak nijednom, a nekima sudbina jednostavno zapovjedi da sav svoj život, čini mi se, odžive u takvoj nepodnošljivosti.

A s druge strane, unatoč takvoj eruptivnosti, čini se upravo nevjerojatnim s kolikom se pozornošću i točnošću vrlo mnogo njih priprema na posljednju neopozivost. Nije ni potrebno da pišu oproštajna pisma; pobrinu se samo za brojne postupke koji u rodbine, prijatelja i znanaca stvore zgranutost, nelagodnost, čak i osjećaje zastrašujuće tajanstvenosti i poruke, nagone ih na nagađanja – ako ne na drukčija, a ono bar na takva što su vezana za pitanje »zašto«? Ljudska pamet najprije i najčešće pritrječe sebi upomoć, tako da objašnjenje nalazi u tragičnim čuvstvima i ženama, jednostavno i banalno. – Pomišljam pritom na dva školska druga, iznimnih intelektualnih sposobnosti; dva osjetljiva, intelektualno hrabra, odvažna čovjeka. Obojica su svoje tijelo skončala u najljepšim podnevnim godinama života.

P. B. se, tako su pričali njegovi prijatelji, po drugi put oženio lijepom i bogatom djevojkom imućnih roditelja. Ispočetka, sve je bilo u najljepšem redu, a zatim mu je postajalo sve jasnije kako malo razumijevanja njezin otac i majka pokazuju za njegov profesionalni rad, za njegov intelektualni ekskurzionizam, za notorno duhovno boemstvo, za njegov tip glazbe (koji se vrtio tamo negdje oko Mahlera), za njegove interese, njegov sustav vrijednosti. Kada se zatim ugasio i osjećaj, zastao je pred klasičnim pitanjem: *Ubi via?* Kojim putem! – Čitavu ljetnu noć prosjedio je u raskošnom vrtu, slušao Beethovenovu glazbu i pisao oproštajna pisma; ujutro, kada je tast podigao rebrenice, visio mu je na stablu pred prozorom – nepovratno udaljen. U tomu ima toliko simbolike da je uopće ne treba objašnjavati, značenja i razlozi nude se sami od sebe. Ljudi su govorili da »se« zbog žene, ali te stvari nisu zaista tako jednostavne. Kartuzijanci, njegovi prijatelji, Bogu su prešutjeli njegov posljednji grijeh, zakopali su ga uz malu crkvicu pod Gorjancima, gdje od tada sluša svemir i šumorenje dolejskih šuma.

B. W. bijaše iste vrste. Oženio se marljivom i dobrom ženom. Međutim, svoj izvrсни književni talent nikako nije uspijevao dovoljno primjereno ostvariti u jednako izvrsnom književnom tekstu. U skladu s koleričnim temperamentom, bjesnio je i divljao od napora, mučio svoje volterovsko tijelo, cijedio zadnje kapi volje i želje kako bi mu to uspjelo. Ali nije – činilo se da ga u najosjetljivijem stvaralačkom trenutku nešto izbaci, digne ga, nepredvidljivo i nesavladivo, u ogromni nered asocijacija, genijalnih bljesaka, strasnih erupcija riječi bez ikakve međusobne povezanosti. Čini se također da je bio svjestan nesreće, ili ju je bar podsvjesno slutio, zato se bojao visine, pod svaku cijenu težio je zemlji, zato je skakao kroz prozor, lomio ruke i noge i na kraju skočio posljednji put. Ljudi su nagađali što nije u redu s njegovom ženom, ali simbolika završetka koji je izabrao, bila je tako jasan izraz njegova duhovnog života, da se bilo kakvo drukčije govorkanje čini samo banalnim oskvrnućem.

L. F. bio je još jedan od onih što sam ih najdublje cijenio; odlikovao ga je urođeni aristokratizam, nije mu se trebalo za tim truditi, kao što neki bezuspješno čine sav život. I sama njegova pojava bila je takva, njegov način ophođenja i razmišljanja, pisanje, produhovljena urednost i iznimna moralnost o kojoj se pričalo, bljedost, često gotovo beskrvno, upalo lice, s očima koje smireno variraju između tuge, radoznalosti i djetinjastosti. Ogromna osjetljivost za nijanse svega što ga okružuje, o čemu razmišlja i što radi, postupno ga je, skoro neprimjetno, ali neumoljivo, dovela do trenutka kada se morao rasteretiti. Već odavno prilično premašivši Sokratove godine, lucidno je i mirno o svemu razmislio, napisao oproštajnu poruku, uređio što je morao urediti, jer ni nakon sebe ne bi podnosio nered, prijavio svoj završetak tako proračunato da ga ne bi zbunili i preduhitрили, ali i tako da s njegovim tjelesnim ostacima nemaju previše briga, i uputio se s onu stranu grobišnog zida. Kada se vijest proširila, ozračje nam se, kao obično u takvim prilikama, napunilo teškom, turobnom ozbiljnošću. Nas žive pritisnuo je osjećaj krivice, počeli smo za nj tražiti razloge i uzroke. Ja sâm, s neopisivom i do tada nepoznatom nelagodnošću, sjetio sam se upravo završena sastanka odborâ i komisijâ za Prešernove nagrade – u komisiji smo predlagali Kavčičev *Zapisnik*, a odbor je zbog političkih intervencija naš prijedlog odbacio. L. F. je bio u njemu, okupili smo se na zajedničkoj sjednici i prilično glasno razgovarali. Nije mi išlo u glavu da je, uza sav dobar glas što se širio o njemu, malo nervozno, ali ipak smireno obrazlagao odbijanje prijedloga. Pružao sam jezik kao obično, dovoljno nepromišljeno, a on me cijelo vrijeme gledao u oči, samo je s vremena na vrijeme skretao pogled, kao da ispod crte dopisuje napomenu. Život, dragi moj, koliko god si ljubazan, mnogo je složeniji nego što ga ti u svom brbljanju prikazuješ, i mnogo prljaviji i bolniji. Nisi stajao pred egzekucijskim puškama, nije te bacalo iz jedne nesretne okolnosti u drugu i u glavi nemaš bogzna koliko velikih misli. Možda imaš pravo. – S takvim pogledom i prvenstveno s tom napomenom pod crtom, ostaje mi nakon toga u sjećanju. Ne vidim ga drukčije. Sâm sebi povremeno predbacim da sam mu pomogao da odluči.

Njegov i moj prijatelj D. T., opet iznimno pronicljiv i zamalo dosadno dobar čovjek, često mi je pričao pojedinosti o L. F.-u i njegovoj smrti – s pritajenim, posebnim i na svoj način neobičnim divljenjem. Zajedno smo radili i, za vrijeme kojeg odvratnog dana, kada se prema kraju radnog vremena sve već protivilo bilo kakvom pametnom poslu, u njegovom smo uredu ili u zajedničkoj prostoriji, u dvorani za sjednice, razgovarali o tomu. D. T. se zatim, jednog proljeća, počeo neobjašnjivo, ali primjetno mijenjati: iz prijašnje društvenosti i duhovite opuštenosti očigledno ga je izbacivala nevidljiva briga, tako da sam kolegama dobio primjedbâ: što je to s njim? Brzo, i šaleći se, utješili su me – proljeće je, ponekad ga »uhvati«, možda je i kriza srednjih godina, proći će. – Ali nije. Počeo mi je donositi stari, iznošeni kožni prsluk, da mi ga želi pokloniti. Ubrzo nakon toga promijenio sam službu, na oproštajnoj zabavi slikao nas je, dobio sam slike zamotane u papir na kojem je pisalo: *Na rastanku za rastanak*. Dakako, tekst mi se učinio zgodnom igricom. On je

međutim bio sve nemirniji, tren se silom približavao, zatim je, iz nerazumljivih razloga, bježio – nestalan, nemiran, na trenutke doslovno oznojen od napora: posve neobično za čovjeka s gotovo športskom kondicijom i plesnom ugladenošću tijela. Volio bi donijeti kakvo piće da ga popijemo – područjem pića i njihove prodaje vladao je nekim ezoteričnim načinom. Imao je bezbroj prijatelja, i svi su ga oni cijenili; i još nešto: bio je zacijelo daleko sposobniji, kulturniji i aktivniji nego je sâm mislio da jest; svjesno se odrekao visoke i lijepe činovničke karijere, ostao i svoj kruh zarađivao na starome radnom mjestu, odbijao je sve ponude, pratio i uživao u kazalištu, prevodio za kazalište, strpljivo i gotovo djetinje zaneseno uređivao razna izdanja i razgovarao s cijelim ešalonima znanaca, kazališnih ljudi i prijatelja koji su ga posjećivali sa svojim planovima, idejama i problemima. – Prije nego je definitivno otišao, za trenutak je pogledao kroz vrata u ured, gurnuo na stol bocu viskija i kao obično dobacio: »Pa mislite na mene kada ga budete pili, ne budem li prisutan!« Napisao je oproštajna pisma, za ukućane pripremio popis najnužnijih poslova za koje se obično brinuo sâm, ostavio nekoliko poklona i cvijeće, prijatelju iz ureda koji je uvijek pomalo jeo, premda je uporno bio suhonjav, ostavio kutiju keksa, i uopće obavio velik broj sličnih poslova. – Našli su ga u garaži, zavijena u polivinil na zadnjem sjedištu automobila s upaljenim motorom. Opet smo se uzvišeno zgražali, bili krivi: kako je to teško, već je uspomena!

A ipak, dok ih brojim i gledam u mračno nasmijanom redu koji nije baš kratak, okljaštrena stabla, suhe vododerine, i dok sam sav slovenski utučen od toga posebnog oblika naše strasti, odjednom jasno spoznajem kako ni do jednog od tih samoubojstava nije došlo zbog tjelesnih tegoba. Samoubojstvo je nasilje nad tijelom, ali nije stvar tijela! Čak i onaj nesretnik visoko pod cerkljanskim Šancama, koji je pijan susjedu zapalio ogromnu staju, nije se na visoki bukov vrh svojih brda pošao objesiti zbog tijela ili straha za nj – kao Tavčarov Gričarov Blaže iz prošlog stoljeća: »Najvjerojatnije se u strahu sakrio na stablo, a u tamnoj ga je noći ponovno uhvatio očaj i čitavo breme siromaštine svoje zbacio je sa sebe tamo gore u prozračnom stablu odakle je, umirući, još gledao u jasnu, mjesečevim zrakama obasjanu rodnu dolinu«. (Ne govore li te Tavčarove riječi o najdubljoj ljubavi, nesavladivom očaju i baš nimalo o tijelu?)

Životinje ne poznaju samoubojstvo. U kitova samoubojica otkazuju orijentacijske sposobnosti tijela, u leminga valjda slično, divokoze se ubijaju pogrešno odmjerenim skokovima – možda jedino pas u vrlo rijetkim slučajevima skonča na gospodarevu grobu od odanosti, tuge i vjernosti – dakle zbog nekakve elementarne transcendentalnosti, zbog prijenosa vegetativne egzistencije u nadtjelesnost, nadgenitalnost, kako bi rekli Freud i Lacan. Tijelo se po svojoj prirodi brani od smrti jer je u cjelini stvoreno protiv nje. Mora postojati nešto mnogo mnogo snažnije da ga uništi u tom protusmrtnom nagonu: mnogo snažnije i spretnije biće, ili pak nešto što je u samom tijelu i što ga vodi: ono što, civilizacijski i apstraktno, zovemo duh. Što je duhovnost razvijenija,

snažnija, dalekosežnija, potpuniju vlast ima nad tijelom, lakše ga podređuje i pokori, lakše ga pravi slugom – čak i slugom užicama koji nisu samo stvar tijela – životinja ne poznaje kontracepciju jer se podređuje isključivo tjelesnom i ne zanimaju je posljedice. Tjelesno je nepredvidivo. Duh predviđa jer vodi – budući da je predmet njegova vodstva prvenstveno tijelo, nužno, i svaki put, sudari se s njegovom neizbježnom propašću i krajem, smrću. Odatle pa dalje, prema čovječjim predodžbama, postoje dvije mogućnosti: ili zajedno s tijelom zauvijek nestane i duh u njemu, ili pak duh počne živjeti osamostaljenim, metafizičkim životom. Duh je u svakom slučaju transcendencija tijela. Što je djelatniji, što jače zadire u enigmiju tijela, lakše se prenosi u ontološku misao. Pitanje života i opstanka, više nije samo pitanje životna prostora, hrane i razmnožavanja, što inače, prema Darwinu i Freudu, vrijedi za prirodu, nego je pitanje smisla – koji bi trebalo da smrću tijela nestaje ili se pak osamostaljuje (savršenstvo, čistoća i neopterećenost transcendencije). – Možda upravo zato Freudova hipoteza o nagonu za smrću, koji navodno u libidinoznoj konstrukciji regulira nagon za razmnožavanjem, vrijedi samo za čovjeka, i to ne za elementarnog. Statistika i praćenja pokazuju da samoubojstvo nije stvar primitivnih naroda i civilizacija – njih ubijaju. Neka novinarka, istražujući samoubojstva u Sloveniji, o »Kranjcima« sa zgražanjem je napisala da su još u prošlom stoljeću više ubijali druge nego sebe, te da su u ovom stoljeću okrenuli naviku. Možda je istina da su prije sto i više godina Slovenci bili primitivniji, ali s druge strane, potvrđena je visoka razina slovenskog kulturnog života – u kontinuitetu – bar već od XVI. stoljeća pa dalje, tako da je opet moguće posumnjati u vrijednost teze o naglom novodobnom porastu našeg samoubilačkog ponašanja.

Tijelo dakle može ukinuti samo drugo tijelo ili duh.

Postane li samoubojstvo nacionalna značajka, to će dakle u velikoj mjeri biti posljedicom iznimno snažnog unutarnjeg života, bavljenja smislom, transcendiranja iz vegetiranja u intelekt, prevladavanja egzistencijalnog automatizma i štancanja – dakle, posljedica dubokoga i plodnog civilizacijskog poriva. Kulturnih, povijesnih, fizičkih i svakojakih razloga za takav duhovni život, imali smo oduvijek dovoljno. Freudovski libido u nas se nije ostvarivao vojnički, napadački, osvajački elementarno prema van, i stoga je svoju energiju usmjeravao prema unutra, u intelektualnost i umjetnost, a time i u sukobljavanje s vlastitim tijelom. To je bilo sve neizbježnije i, u fizičko-egzistencijalnom smislu, možda čak i na rubu katastrofalnosti.

Stojim tako pred tmurnoveselom, duhovitom, ispitivačkom i očajnom vojskom slovenskih samoubojica, pun jeze i – neka mi bude oprosteno – pun svojevrsnog zapanjenog ponosa. Oni su najtragičniji a ipak najmonumentalniji spomenik i dokaz strahovite unutarnje snage maloga tijela.

Kada je Ivan Hribar, znameniti slovenski gradonačelnik Ljubljane, sa svojih devedeset zaslužnih i boležljivih godina, 1941. obukao svečano crno odijelo i zatim bijel, ponosan i krhak, otkoračao u smrt, u rijeku, u znak prosvjeda protiv okupacije domovine, u znak posljednjeg mogućeg otpora protiv nove

povijesne krivice nanesene njegovu narodu, time je, zacijelo, u mnogočemu simbolički odrazio bit slovenskog samoubijanja s one druge, »nesramotne« strane. Koliko je takvih, prosvjednih samoubojstava bilo među običnim ljudima u partizanima i u logorima, koliko ranjenika su bolničarke ustrijelile na njihov zahtjev u opkoljenim bolnicama, koliko njih se bacilo na električne žice, toliko je bilo i otpora, uvjeravanja u neopravdanost takva čina, nagovaranja. Svi su oni bili u prilici kad pripadnost zacrtanom i prihvaćenom smislu života nisu više mogli prikazati drukčije nego uklanjanjem vlastita tijela. Svojim životom napisali su parolu: tijela više nema, njegova ideja kao transcendencija ostaje.

Zato se nijednog od tih mojih znanih i neznanih prijatelja ne sramim. Tugujem za njima, osjećam se krivim; kad bih mogao, oživio bih ih, pozvao ih natrag, odveo ih u najljepše planine, u sunčane jesenje šume, pod proljetne slapove okružene cvijećem, i pokušao im dokazati da se s tijelom može živjeti i u prijateljstvu. Odvikavao bih ih od zlih misli, jer je život moguće ostvarivati cijelim nizom najrazličitijih djelatnosti, a ne nasiljem nad samim sobom i ne smrću. Proganjao bih kramarski nametljive prodavače priručnika o najlakšem načinu samoubojstva. Dokazivao bih da je samoubojstvo zaista intelektualna stvar, ali istodobno i znak katastrofalno krhkog samopouzdanja, skrupulozne suverenosti, rahitične pripadnosti sebi i zajednici, a kao čin, prvenstveno jednokratno, samo jednom izvediv, ogromno pojednostavljenje upravljanja samim sobom. Rečeno Tavčarovom metaforom: po svojoj volji osušimo se u list što ga vjetar otkine s grane i odnese bogzna kamo.

Tako bih im se obratio i bojao se pitanja u njima, jer su mnoga od njih zaista bez odgovora. Bio bih zaprepasćujuće ponosan na njih: još jedan mračni danak povijesti, sudbini i nadi naše neznanosti koja beznadno vjeruje – najimpozantniji i istodobno najciničniji spomenik/dokaz njezine životne snage.

Gledam ih svojim djetinjim očima iz davnih godina, okupljene iza grobišna zida pod Kumom, usred korova i slobode, odbačenosti i nesputanosti, vjetrovitih prostranstava i blage samoće – od nekadašnjeg Tomšiča i Kneza do mladih pjesnika i mislilaca današnjih dana – i osjećam se kao onda u crkvi pod Kumom. Što znamo o njima? Kakva je njihova prava slika? Kakvo pravo imamo na njih? Sudbina im je natovarila breme i plodnost slovenstva, čak i u tomu.

O SMRTI

Kada je dan vrlo lijep i sunce sja od jutra do večeri, čak i u Ljubljani, i na kraju Bežigrada kao sneno prozirna maglica pokazuje se Ojstrica, a trebalo bi na kakav neodgodiv posao, često se, upravo djetinje pitam: što bih učinio sada, kad bih imao još samo nekoliko trenutaka do kraja života; pola godine? – Odgovor je uvijek jasan i suglasan; otišao bih nekamo kamo bi me srce

vuklo, na neodgodiv posao za cijelo ne. Izabrao bih možda put oko Tošca. Onamo gdje je pogled najljepši, trava najmirisnija, gdje sunce sja dan i noć, odakle se već vidi čudno, plosnato stablo pokraj Stogova, sjedio bih; zatim bih tri dana razmišljao o svojem životu. U sigurnoj, ljetnotoploj utrobi Tošca.

Ako bi mi se prohtjelo gledati Triglav, popeo bih se gore po travi. Na visoke proplanke Tošca pada veličanstvena sjena Triglava, kao nešto potpuno nestvarno, bez prigovora. Ondje bih se čudio, tom bogu, bojao se tajni života i svijeta u kojemu nam je dano živjeti, kosa bi mi se dizala, šutke bih pjevao kakvu svečanu pjesmu i čekao kraj. Sve naokolo po tim stjenovitim lipanskim vrtovima, cvalo bi, kao da se odmara kozorog kojemu je namijenjena jednaka prolaznost kao i svima nama, čavke bi kričeći (ili pak šutke) letjele zrakom, visoko gore jedrili bi bijeli oblaci, a iz doline se dizala magla.

Nastupa, tuklo bi mi srce, sada nastupa konačno sjedinjenje vremena i prostora.

Zatim bi me gotovo sigurno probola neizreciva želja za vjerom: da u nešto vjerujem, da u tomu nađem mir i spokojnu snagu. Ali što da izmislim, u što da vjerujem? Grozničavo bih, još posljednji put, grebao i kopao na sve strane, po svim iskustvima, po svim sumnjama, da bih možda u posljednjem trenutku otkrio ono što nisam cijelog života. Prostor bi sve više odjekivao, Tošec bi sve više cvao, čavke bi sve uplašenije letjele gore-dolje, magle iz doline pele bi se sve bliže i bliže, Triglav bi, sa sjevera, bacao sve dulju i gušću sjenu, osjećao bih se tjeskobno i mirno. Sjedio bih tamo u velikim mukama.

Ništa, rekao bih, radije ću opet poći dolje na južnu stranu, da zajedno sa svicima razmišljam o svom životu, onoliko koliko mi ga je još ostalo.

Zatim sam zaista među kranjskim ljiljanima i jaglacima, triglavskim kravama i gubicama, nebòglasnicima, bohinskim perunikama, zoisovim zvončićima i ljubicama, među samim slovenskim cvjetovima. Sve miriše i odjekuje od davnih domaćih poruka i narudžbi; dobro mi je. Mrak je sve svjetliji, samoća je potpuna.

Tada me obuzme sjećanje na baku: kako sjedi u praznoj sobi usred gospodskog Klosterneuburga za vrijeme prvoga svjetskog rata. Upravo su joj pokopali muža i sada je sama. Teško joj je, gleda u stolicu s one strane stola, gdje je uobičavala vidjeti njegovo lice. Sva je u crnom, blijeda je i umorna; više nego ikad prije bio bi joj potreban kao pomoć i oslonac, došla je naime s njegova pogreba. Vani šumi i miriše ljetni dan. Zatim svečano pripali njegovu lulu, ide s njom po sobi gore-dolje, u krugovima oko stola, po svim kutovima, od ormara do prozora, sa svih se strana ovija dimom, uspomenom na njega. Sva je povučena u sebe, ponekad se osmijehne jer ga ugleda pokraj sebe, ponekad kašlje jer puši prvi put u životu – otišao je s ovog svijeta. Neprestano iznova puni lulu i dalje lutajući prostranstvima svoje odsutnosti. Čista kuća u Klosterneuburgu sve je punija dimne uspomene, dok na kraju i jednog i drugog nije već previše za jednu, osamljenu ženu. Sjedne na kanape, zatvori oči i nakon svega klone.

Kada se probudi, novo je jutro, prozori su širom otvoreni, iza svilenih zavjesa

pjevaju ptice. Sjeti se prošle večeri, brzo sve pozatvara, opet žudno pripali lulu, opet se s njegovim dimom uputi naokolo po sobi, ali sada drage slike više nema niodakle. Napreže se do izžvicanosti, drhti od napora i vlastita zgušnjavanja, od volje i želje; spušta i rebrenice, tako da je gotovo tama, u mraku su drage stvari bliže i stoga dohvatljivije, nemirno pogledima luta sobom: kad će se pokazati njegova češki zaobljena vedrina, njegov talijanski brbljavi temperament, slovenski dobroćudna ukroćenost, kad će progovoriti devet jezika što ih je govorio, zabrujati glas koji se nije ponosio pretjeranim sluhom, ali je bio lijep, kao da je glas strica Josipa Nollija, opernog pjevača. – Ali ničeg nema; sve je tiho i skoro neprijateljski tvrdoglavo; samo različiti šumovi vanjskog svijeta uporno nadiru u prostor i ometaju sav taj uzaludni napor. Čovjek bi poludio od nemilosrdnosti vremena koje tvrdo, nepopustljivo, mračno, premda bez ikakve strasti ili naklonosti, a ipak dramatično iseljava iz okoline i iz života sve što se bilo kada u nj sklonilo. Pa je tako i djeda, papačija (kako ga je zvala majka koja ga se još jedva sjećala), opapu (kako nas je, po bečkom običaju, učila omama-baka, nas kojima je taj svijet bio već vrlo dalek i tuđ, nepoznat, postojeć samo u pričama). – Jednostavno, više ga nije bilo; najprije bjehu zadnje riječi, zadnji mutni pogledi, zatim zadnje tijelo, bijelo, mlohavo i bezopasno, između crnih mrtvačkih čipki, zatim bjehu zadnji dimovi i miris njegove lule koju je, prvi i posljednji put u životu, pušila shrvana i puna vjere, bjehu zadnje uspomene koje su, na ovaj ili onaj način, dospjele do posthumnih potomaka (i u njima će naposljetku i utihnuti); na kraju više neće biti ničega. Sve će se utopiti u crnoj, nepoznatoj masi nečega što posve neprimjereno nazivamo prošlošću. – Sjećam se da sam još kao dijete vidio grob toga svojeg djeda na groblju u Klosterneuburgu; kada sam se, dugo nakon zadnjeg rata, jednog nedjeljnog popodneva opet uputio onamo, više nije bilo ničega: veliki dio njive smrti bio je pretvoren u groblje palim ruskim vojnicima, pa čak i stari djed koji se sastojao još samo od komadića zemlje.

To udaljavanje u vremenu slično je udaljavanju u prostoru: stvari postaju sve manje, dok na kraju ne izmaknu ljudskim osjetilima. Gledam dolje s Tošca ne bih li ugledao prijatelje, ljude koje volim i koje sam napustio kada se uputih na taj zadnji put – ne vide se iz širokih magličastih daljina tamo prema Ratitovcu i dolje prema Koprivniku. Ne samo zato što već pada sve gušći mrak nego, predaleko su; pokazuju se samo u sjećanju, nestvarno, u malim, nasmijanim grčevima, munje, odlomci, ništa cjelovito, trenutni događaji i zaskočena lica, kao u muzeju voštanih lutaka – naravno, postoji velika razlika: prostor omogućuje vraćanje, vrijeme ne, S Tošca ćemo se vratiti, u taj trenutak Tošca više nikada.

Sada je stigao nekakav večernji bumbar, leteći medvjedić i puhić, prijateljski pleše oko planine, ljubazno mrmlja svoje pjesmice. To zavodi jer je previše ugodno, ubrzo mrmljam i sâm; i svuda naokolo brundaju se pjesmice; našem žamorenju pridružilo se »vječno mrmljanje divova«, kako bi rekao Župančič, cio svijet povremeno pjeva tužnu glazbu vjetra koja se čini poznatom – stari,

tromi blues ili tome slično; molba, vjernost, duboka tuga i slast sabijeni su u njemu u gustu i tužnu buku. Pjesma za muke i očaj.

*Svunoć već u mom srcu kiša lije
i sve što ljubim prekrila je voda;
s tjeskobom čekam što budućnost krije...*

Kada je pjesma najpovučenija u sebe, ugledam majku u njezinim posljednjim životnim tegobama. Kakve su to bile muke kada je, iscrpljena, sva pretvorena u kostur, sjedila u kutu svijetle sobe koja je još mirisala na vapno, prividno sigurna u starom papačijevom naslonjaču, smrt ju je oglodala do kosti, uništila joj već najveći dio duhovne prisebnosti, napunila je strašnom boli! Jedne vedre i lijepe večeri, kada je to odlaženje bilo još napo puta i kada je još bila u snazi i nadala se, rasplakala se i potužila – i to je bilo sve čime nas je opteretila. Inače, sjedila je predano u svome sunčanom trešnjevom kutu, smješkala nam se kada bismo se vraćali iz Ljubljane, bližilo se proljeće, i čekala da završimo školovanje. Vraćati se pred to lice bilo je najdublja muka i najbolnija ljubav. Na podu je stajala pomno oprana Unrina kutija za maslac od kikirikija, u nju je pomalo bljuvala ostatke svojega života, u trenucima kad bi je osjećaj još letimice obuzeo. To bi je tako iscrplo da bi uvijek ponovno, za dugo vrijeme, utonula u nepoznatu i nedohvatnu odsutnost. Sjedio bih nasuprot njoj i sav, koliko god me bilo, bez suza tugovao. To je trajalo vrlo dugo; volja joj je tada, najvjerojatnije, iz svih kutova skupljala ono malo snage što joj je još ostalo, tako da bi se, nakon nekog vremena, opet za trenutak otvorila, iz očiju bi joj zasjala svijest, licem bi joj se razlilo nešto kao osmijeh, htjela je nešto reći ali nije mogla; tek neposredno prije novog uzmaca, promrmrljala je: *Došao si!* U srce mi se to uvuklo i tamo šutjelo; vrlo sam dugo sjedio, kroz prozor su se vidjele rascvjetane trešnjeve grane.

Tako je umirala, ubrzo smo je pokopali, ali njena smrt je, bar za mene, trajala još vrlo dugo – onoliko koliko i onih posljednjih dana, dok još bijaše živa, s njom sam toliko mogao razgovarati i na grobu.

Vrijeme ju je zatim, kao i sve drugo, udaljavalo u neki svijet što ga ni najrevnije sjećanje – ta jedina čovjekova naprava za pobjeđivanje vremena – više nije jasno i dobro dosezalo; počelo se ponavljati, kao u djeda. – Davni narodi stvorili su slikovite predodžbe o kraju života: po nepoznatim tamnim rijekama treba otploviti čamcem koji se ne vraća. Tako je i sa sjećanjem na život, samo što je perspektiva malo drukčija – u stvarnosti, vrijeme sve živo tjera u smrt: svi mi koji živimo, osuđeni smo da putujemo dalje, bez iznimke; tko svrši sa životom, zastane, smrt je trenutni zastoj. Psihološki i moralno u živih zbog toga nastaje nejasni, ali snažni osjećaj krivice, izdaje i napuštanja najdražih: krivica bez krivice, izvorni grijeh živih, neizbježna bol, histerija na dan mrtvih.

Filozofski se od pamtivijeka javlja pitanje: je li smrt zaista prestajanje, nije li možda samo bijeg u svijet drukčijih dimenzija i svojstava, takvih da ga ne poznamo a i ne možemo spoznati? Ne samo neke religije, i Einsteinov

fizikalni relativizam ili filozofska dijalektika, otvaraju razmišljanje u tom smjeru. Astronomi nagađaju o »zvijezdi smrti«, kao nevidljivom protusunčevom dvojniku Sunca; fizičari o antimateriji, pojavi koja je dokazana; astronomija već dugo u svemiru primjećuje »crne rupe« gdje, pod prividom zgušnjavanja, materija nepovratno nestaje iz našeg iskustva, i kroz koje se kozmos možda izokreće kao čarapa. Kao da se sve što postoji, sastoji od vidljive i nevidljive dvojnosti, možda iz prelaženja materije u antimateriju i obratno, iz sunčevih sustava u »crne rupe« i obratno, iz sunca u »zvijezdu smrti«, iz prostora u vrijeme i obratno. Iz života u smrt, i obratno, kao što tvrde okultni animisti? Stari Kelti sa svojim oduhovljenim stablima? – Ne znamo; nije nam dano i nikad nam neće biti dano znati, jer smo stvoreni od svoga svijeta za svoj svijet, sa ćutilima i razumom koji nisu napravljeni za spoznavanje i shvaćanje ičega drugog. Od zemlje smo ako, sa svim metafizičkim posljedicama, preuzmemo taj metafizički simbol; u zemlju smo zatočeni vidicima svojega znanja i postojanja.

Sada sam na redu ja sa svojim umiranjima. Ne mislim na ono simbolično, koje traje čitav život – već nakon rođenja ili čak začeca, počne starenje, a starenje je umiranje. Naravno, dalo bi se malo razmisliti i o tomu, ili o kakvu neobičnom trenutku koji upadne u život kao grom iz vedra neba.

U blatnom, ugodnom i toplom jezeru koje se nakupilo u udubinama iznad rudnika ugljena, cijele smo se dane i tjedne močili, najčešće odmah ispod restoranta. Tako smo se jednog dana ponovno igrali loptom i trčali iz vode za njom, sad jedan sad drugi. Iznenada, neko je tijelo među nama poskočilo, prilično visoko, uronilo, opet poskočilo, premda već nešto manje, ponovno uronilo, zanjihalo se odjednom gore-dolje i zatim se, s kosom i tjemenom, smirilo na površini. Sve naokolo zasmrdjelo je do neba, vodom su se razbježale neke mrlje, a mi smo se navrat-nanos, s gađenjem u grlu, pokupili iz vode. Bilo je jasno da se radi o utopljeniku s nešto dužim stažem. Jedan od onih što su se rado pravili važnim, a takvih nije nedostajalo među nama, uhvatio ga je za frizuru i pokušao ga povući malo iznad vode, da ga pogleda, ali mu je kosa ostala u ruci – a to je i za njega bilo previše; na kraju su ga nekako ipak dovukli i izvukli na drveni mol pokraj skakaonice. Čovjek je, u subotnjem pijanstvu i očigledno nesretno zaljubljen, a k tomu i bez ruke, u nastupu očaja skočio u vodu, usred noći, tako da ga ni živa duša nije ni čula ni vidjela; dolje se vjerojatno nabio i zadjenao u blato, a budući da ga je raspadanje napuhalo i da smo previše skakali nad njim, bilo mu je svega dosta, otrgnuo se i nekom posmrtnom športskom kretnjom skočio uvis! Kakav memento!

Ipak, dosta o tomu! Do sada su mi već dvaput u životu napisali osmrtnicu (bar napola), jednom sam zaista bio u agoniji – u zadnjem stadiju općeg otrovanja tijela. Četrdesetpete, odmah nakon bajnog oslobođenja, tako ga imam zapisana u djetinjem sjećanju. Prekasno su me doveli u ljubljansku bolnicu; kretanje iz jednog kraja u drugi bilo je još ograničeno, promet je jedva nicao: kada su me napokon, sa svim potrebnim papirima, stavili u teretni

vagon za Ljubljano, sve je već bilo prilično beznadno. Majka je ubrzo nakon toga uspjela dovesti i oba brata i stariju sestru da se pozdrave sa mnom, premda se gotovo ničega od svega toga ne sjećam jer sam vrlo malo bio pri svijesti. Istodobno su, zajedno s mojom dobrom tetkom, iz petnih žila tražili put do lijekova koji bi još jedini možda mogli pomoći, ali su, iz razumljivih razloga, bili namijenjeni prvenstveno ranjenicima i drugim žrtvama rata. Ja sam ležao tamo kao predmet sudbine; kada sam otvorio oči, sâm sam se sebi svidao zbog tolike pažnje, inače, nije mi bilo jasno što se događa. Zatim sam vrlo nejasno i mutno u jednom trenutku uhvatio i shvatio radosni majčin i tetkin razgovor da je sad već bolje, da je uspjelo. Odgrnuli su mi pokrivač i počeli me nabadati na velike igle, četrdesetosam puta u razmacima od dva sata zaredom. Noć koja je slijedila, bila je nekako bezbolno i bezosjećajno udaljena; iz njezinih buncaja, u sjećanju mi je do danas ostao jedan jedini prizor: bestjelesno, mirno sam se kretao hodnikom sličnim rovu, na kraju je svijetlila neodređena ali čista svjetlost, do tamo su iz nekoga drugog svijeta dopirali glasovi koje sam raspoznavao kao glas majke, milosrdnih sestara, liječnika; vidio nisam nikoga, a i inače sam prema svemu bio potpuno ravnodušan, miran i odsutan, najviše prema šumovima što su dolazili iz »onostranog« svijeta (sada sam bez dvojbe bio »drugdje«). – Kad sam se sljedećeg jutra probudio, bilo je tiho, i nakon dugo vremena sve naokolo opet sam vidio jasno, čisto, odnosno – kao kad bijah zdrav. Takozvana »kriza« bila je prošla.

Prije više godina i dugo nakon toga čitao sam članak o znanstvenom izvještaju skupine američkih istraživača, koji su preciznim ispitivanjem klinički polumrtvih i mrtvih pa opet oživljenih ljudi, htjeli objektivirati znanje o psihologiji umiranja. S iznenađenjem i uznemirenošću ustanovio sam da je kao prva (ili druga) faza »odlaženja« bilo opisano točno ono što bi moglo biti i moja stara uspomena na ljubljansku bolnicu četrdesetpete godine. (Mislim da su istraživanje nazvali *Život nakon smrti* ili tako nekako. Iz toga se zatim izrodilo i malo knjižarske mode; u ruke sam na primjer dobio knjigu švicarskog autora koji je navodno sam stekao takvo iskustvo pa je nadugo pripovijedao da nešto ugodnije i prijatnije nije nikada doživio; ali to nije istina – i osjećaji su takvi da ih se ne može uspoređivati s onima koje inače doživljavam, jer smo tada iz njih iseljeni.)

Jedan od stupnjeva umiranja, kako je i ondje potvrđeno, spominje izlazak iz vlastita tijela, lagano uzdignuće ili uzlet iznad tjelesne okolice te (opet!) bezosjećajno promatranje vlastita zemnog ostatka i tugujućih pokraj njega. Pritom mi se samo od sebe pruža jedno drugo iskustvo s blizinom smrti, manje dramatično i bolnije, po svome nastanku upravo banalno, ali za životnu radoznalost jednako zanimljivo. – Više nisam bio mlad kada mi je stric, već po nekakvoj tradiciji, predložio da poberem jabuke s onih visokih grana na stablima koje sâm nikako nije mogao doseći; kao što sam to radio još od studentskih dana pa nadalje. Više radi zabave i korisne tjelovježbe, a pomalo i iz nečistih poriva, jer je baš tamo visjelo sve najljepše, prihvatio sam se

branja i ubrzo izazvao sudbinu preko granica razuma. Puzeći po sam se po visokim granama i u jednom sam trenutku iza sebe čuo lagano pucketanje, pa mi se ležeći položaj brzo počeo mijenjati u okomiti. Buka straga bila je sve glasnija, postalo je neprijeporno jasno da letim prema zemlji, nažalost s glavom nadolje. Ali, sinula mi je ljudska glupost; krasno, doletjet ću na sve četiri, kako to rade mačke, a poznato je da zbog toga niti padajući s velikih visina, ne slome noge; tjelesna se težina rasporedi na četiri umjesto na dva uda. Ishod takvih zaključaka, dakako, razumno je čovjeku na čvrstom tlu jasan – prije svega, mačka je glava manja i lakša: tresnuo sam bradom o zemlju, na nekoliko mjesta prelomio čeljust, izbio zube, slomio nogu na dva mjesta, ruku u zapešću – moja dobra tetka i stric trčali su vrtom i vikali od zaprepaščenja i straha – a ja sam se dosta ugodno osjećao i nisam se previše uznemiravao – to mi je postalo zanimljivim. Ležao sam prilično udobno u pijesku i pljuvao iz usta zube; dakako, njihove ostatke. Osjećao sam se kao da me nema u tijelu nego sam negdje sa strane – zato me i nije ništa boljelo; sjećanje na let zrakom i udarac o zemlju, dolazilo je sa strane: kao da pada malo teža vreća, npr. s brašnom, nešto malo mekše, ali svejedno teško, zatim mukli udarac o zemlju, i kraj. Htio sam utješiti tetku i strica i prošaptao sam: – Ništa mi nije, šve je u redu! Šamo mi je par žuba išpalo. – Da bih dokazao ispravnost stanja, htio sam ustati – ali u istom sam se trenu opet morao nastaniti u vlastitom tijelu – kako bih mu inače zapovijedao? – a to je značilo opet na sebe preuzeti sve bolove. – Počela je strahovita muka, hitne pomoći nije bilo cijelu vječnost, sve sam vrijeme bio pri svijesti, glava mi se naglo napuhavala, posebno donji dio. – Poslije su mi pričali zanimljivu anegdotu (i to je poanta): Gospođice, kojima je zadatak da sve što u bolnicu dođe iz nje i izide, pišu na različite papire; dakako, vole sebi olakšati posao; sasvim ljudski. Formulari za prihvati i za otpust sa Žala, bili su u to doba gotovo jednaki – i tako su one već pri prijehu odmjeravale i težinu nade u ishod; ako je nije bilo mnogo ili nimalo, već bi pri prijehu, pomoću kopirnog papira, ispunile i obrazac za »otpust«; naime, jedno pisanje manje. Takav su obrazac tada nakopirale i za mene; još sam im i sada zahvalan jer kažu da ćeš dugo živjeti ako te greškom, ili na kakav drugi način proglaše mrtvim pri živom tijelu.

Uznemiruje me iseljenje svijesti iz tijela; je li joj u takvom trenutku tijelo prevelik teret te ga zato zataji? Ili je to pak samo blagotvorno sredstvo prirode što ga liječnici nazivaju šok, a njegova je bit u tomu da tijelo pod preteškim udarcima jednostavno isključi obrambenosignalni sustav, zažmiri nad samim sobom? Što je tu istina: samovolja svijesti ili njezina služba tijelu? Ne znamo. Ni američke statistike, ni ovakva ili onakva iskustva, ne kazuju ništa određeno; pojava nije potpuno u domeni ćutila koja su proletarijat razuma. Dotok senzornih informacija s tih područja krajnje je loš, nepouzdan i ograničen; a najčešće ga uopće nema – i veliko je pitanje hoće li čovjeku ikada u orbiti života i smrti uspjati ubaciti projekтивно ogledalo koje odražava tamnu, nevidljivu stranu postojanja. Mislim da neće. Korak na Mjesec bila je prava

šala u usporedbi s tim; bilo je potrebno samo izmanipulirati fizikalna svojstva svijeta koji nam je dan – silu teže, kretanje i druge slične stvari. A ovdje je prag nečega što suvremena fizika samo s mukom opipava i nagađa – sagraditi mora potpuno nov sustav, nove metode, nova shvaćanja, izići iz sebe, iz arhimedovštine i njutnovštine, čak i ajnštajnovštine, iz svega što je fizika materije i energije. Znači li to i prodor razuma u prostor smrti? Ne znamo. Ne znamo ni to, je li to uopće moguće i je li istina. Sve je strahovito nesigurno i otvoreno na posve nepredvidive strane i načine.

Nepobitno znamo samo to da je u svako živo biće ugrađen nekakav prastrah za opstanak, otpor prema smrti, što može značiti da je bitak izvorno opasan, da je protiv nečega; znamo također da se svaki bitak na kraju neizbježno pretvori u nebitak. Ali u čemu je smisao takve »opasne« prolaznosti? Je li to zaista aksiom na koji razum mora pristajati bez mogućeg objašnjenja? Inače, počne to nadasve slikovito, često dramatično, ali bezglavo, volovski panično, poraženo, s psihologijom mnoštva na brodu koji tone; drugo i drukčije nije u stanju – pola umjetnosti raste iz te osnove (druga polovica iz samozaljubljenosti, erotske i socijalne).

I život se, jasno, sastoji od sličnih sastojaka. – Sada se munjevito, tamo pod Tošcem, sjećanjem počnu nizati letimične slike s traumatološkog odjela u bolnici: bila je to velika dvorana, tamo nas je ležalo po četrdesetak, najmanje, a u »špicama« dvostruko, uzduž i poprijeko. U njoj su se noć i dan događale najneobičnije i najotkrivenije stvari, s vremena na vrijeme netko bi i umro.

Jedne večeri doveli su ozbiljnog čovjeka koji je mljeo takve gluposti da smo se nasmrt smijali: i to je svakako nešto, ako se, inače, dvadeset i četiri sata na dan boriš s bolovima najrazličitijih vrsta. Čovjek je bio malo izudaran i izguben, ništa drugo – tako je živahno hodao sobom, ustajao iz kreveta gdje su ga bolničari strpljivo stavljali, širio ruke i neumorno izbacivao najgluplje dosjetke. A zatim je ušao mladić i uplašeno nas, utučeno i istodobno plemenito zamolio da se ne smijemo previše, teško mu je zbog oca; budući da ne spada u šaljivce, nego je ozbiljan, suzdržan i promišljen čovjek, oborio ga je podivljali motorist, neko je vrijeme ležao u nesvijesti, i sada je takav; svakako je u teškom stanju. Mladić je pokazivao toliko istinske brige da smo se osramoćeni utišali, a i nesretnika su malo smirili i uspjeli čak i da zaspi. – Ujuto je bio mrtav i svi smo bili potišteni. Krivica živih.

Drugi put doveli su čovjeka u godinama koje bez srama pokazuju najrazličitija umirovljenja, čak i biološko; navukli su mu gipsane hlače, polomili su mu se kukovi. Jedva je čekao da ga posjeti žena, odmah ju je ugurao pod pokrivač i pred svima, s očima kao zvijezda Danica, dao do znanja da životne zakonitosti ne treba uopćavati. Uljudno smo okrenuli leđa, ženi je bilo neugodno, ali poslušno se pokoravala muževljevoj strasti. Iz udaljenijih kutova zrakom su letjele manje uljudne, ali utoliko zabavnije i masnije primjedbe kojima smo se – mi bliži – smijali u stisnute zube i obojeni zid. – A upravo na susjednoj postelji ležao je starčić kojemu se pomutilo u glavi: svako toliko učinio bi veliku nuždu u krevet, što je bio znak da želi zaspati – točno

po Freudu ili po kome drugom: s osjećajem topline u stražnjici osigurao je i osjećaj sigurnosti, mira. Zasmrdjelo je do neba a on je i zapjevao uspavanku starački napuklim melankoličnim glasom:

*Spavaj, spavaj, zlatni sine,
majka se za tebe brine...*

i u to već i gromovito zahrkao. Vikali smo nad njim, zviždali, siktali, pljeskali, a on ništa – spavao je slatkim snom djeteta kojemu je svijest otputovala natrag u djetinje godine i kojemu majka grije guzu.

A jednoga kasnog jesenskog popodneva iz hodnika smo čuli glasno i bolesno kričanje. Cijela dvorana je slušala, nekoliko ozlijeđenih, sa slomljenim rukama ali sa zdravim nogama, požurilo je van u izvidnicu: vratili su se zeleni kao proljetna trava – vani su nosili željezničara kojemu bijahu otkinute noge ispod koljena; iza nosila, još u cipelama, nosio ih je bolničar, a čovjek je sve to gledao pri punoj svijesti i vikao od čuđenja i boli.

Jednako zaprepaštena, jednog nam je jutra rendgenska tehničarka donijela snimak glave u koju bijaše zabijen dugački čavao. Vlasnik lubanje i čavla bio je pacijent iz Gorskog kotara. Već se dugo tamošnjim liječnicima tužio na strašne glavobolje, bio je na promatranju u riječkoj bolnici; a kako nisu imali odgovarajući rendgen, poslali su ga u Ljubljanu i tu se pokazao čavao. Niknule su brojne priče, kako su u zabitim krajevima, još nedavno, otpremali ljude s ovog svijeta: upravo tako. Prijateljski bi ih namrtno opili i zatim u tjeime im zabili odgovarajuće dugo i zardalo gvožđe; kad bi se kasnije osvijestili, osjetili bi naime bol koju su pak pripisivali mamurluku – čutila koja bi ih upozoravala na tuđe tijelo u tjemenu, čini se da nema. Obdukciju nisu obavljali, pokopali bi ih kao žrtve nepoznate bolesti. Zardali čavao vrlo bi pouzdano obavio zadatak. U našem slučaju upotrijebili su previše čist čavao, ništa se nije htjelo otrovati i zagnojiti, u bolnici su mu ga kliještima jednostavno izvukli van, rupu začepili antibioticima i žrtvu uskoro, zdravu, čiste glave, uputili kući. Tehnologija smrti i života.

Na postelju pokraj moje doveli su zatim zidara kojega je s bicikla oborio auto i noge mu slomio na sedam mjesta: banalna i nimalo neopasna ozljeda. Čovjek je neko vrijeme bio ljubazan, a zatim je podivljao – bio je teški pijanac. Budući da neko vrijeme nije bilo uobičajena obroka pića, tijelo mu se odazvalo lijepim oblicima alkoholičarskog bjesnila. Ali na vrijeme su ga privezali za postelju, tu se dalje naprezao sve dok mu se usred noći nije uspjelo izvući iz konopā. Prije nego smo se pošteno probudili i digli uzbunu, svojim je polomljenim nogama između kreveta plesao polku, vikao, vriskao i udarao tabanima o pod. Nešto ranije su mu inače polomljene kosti vijcima pričvrstili za zaštitne metalne pločice, a učinak je sada bio takav da se, dakako, sve polomilo i rasulo, kosti su mu se zdrobile na desetine dijelova (ako se dobro sjećam, dvadeset sedam). Kada smo sljedećeg jutra, zajedno s njim, smirenim i pokajanim, gledali rendgenske slike. sve je zajedno bilo još najslikljivije hrpi šljunka – svojstveno iseljenje svijesti iz tijela sa štetnim posljedicama!

Haha! – na to mi se sada nasmije ugodna uspomena na prijatelja Branka, nekoliko mjeseci kasnije u oporavištu. Tamo smo već igrali tarok i biljar. U subotu uvečer, kada bijaše manje nadzora, sve se, što je puzilo i hodalo, uputilo u obližnju kantinu poduzeća Slovenijaceste. Mladić bijaše vrlo zabrinut za svoju nogu koja nije htjela zarasti, slike pokazivahu poroznost, sustavno je pio nekakve napitke od kalcijevih tableta i njegovao nogu više nego ostaloga sebe. Kad god je samo mogao, vozio bi se u kolicima, zato se i u Slovenijaceste odvezao, a štaka je za svaki slučaj natovarilo otraga. Zbivanja u lokalnu bila su brza i djelotvorna, zato nije dugo trajalo, a on se već odlučio obratiti okupljenim radnicima iz Bosne. Skočio je s kolica, popeo se na stol, utisnuli smo mu štaka pod ruke da ne bi prebrzo pao, i već su se naokolo razlijegale glasne, vatrene, iako ne uvijek i lijepe – opravdano – riječi o bosanskom ponosu i geniju, o Andriću, bogumilskoj kulturi i kralju Tvrtku, ili o kakvoj sličnoj rodoljubnoj bosanskoj stvari. Zaboravio je na svoje osteoporotične tegobe, mahao štakama po zraku, oduševljavao se i zaklinjao, udarao nogama o stol i kasno se u noć jednako žestoko vraćao »kući«. Kolica smo vozili za njim ili bismo na njih stavili kakvu iznemoglu dušu. Bilo kako bilo: sve je relativno, i posljedice i iseljenje svijesti.

Ali sada odjednom postajem svjestan, tamo pod Tošcem, da u mislima brzo bježim od smrti; kao što je sve počelo vrlo svečano, u čudnoj vodoravnoj svjetlosti, srebrnkastom mraku, s tišinom koja bi mogla biti puna prijetnje, s podmuklošću i pritajenošću prostora, s bumbarom koji pjeva pjesmu o tjeskobi budućih dana, sada se već otvara jasan i čist pogled preko Voje dolje prema Uskovnici, pa na Bohinjska brda, svisci iz ostataka gornjotošačke planine ugodno zvižde, mladi kozorozi skaču rubom tratine. Sve ono slovensko cvijeće cvjeta i dalje, premda drukčije – s nadom u boji, mirisu i težnji – a što drugo preostaje toj malenkosti. Smrt je možda zaista izlazak iz mirnog prostora u mirno vrijeme, odakle se može vidjeti prostranstvo i naš između njih, u naglom trku tko zna kamo – i možda nas je zaista samo prostor, čija smo djeca, do vrha napunio smrtnim strahom od vremena (na njegovu dnu krije se smrt svega prostornog) – ali život, koji nam je dan, tako je pun ljubaznosti i ugodnih ljepota, da mu neprestano treba pjevati himne o sebi, živjeti dane kao što je taj u naručju Tošča, ili pak tražiti vrh besputna Bovečkog Pihavca, gdje divokoze i kozorozi imaju zajednički dječji vrtić. Tamo npr. sjedneš malo u travu, gledaš dolje u Trentu s Triglavom u pouzdanoj pozadini, a svuda uokolo skaču tek ojareni jarići i nestašno vježbaju zviždanje. Ili pak preko Špičja (da je Lepó kao što piše na zemljovidu, ne treba posebno naglašavati jer je, dakako, najljepše) zastaneš na najsamotnijem kraju, jer osjećaš da te netko gleda; i već se iza kamena pokaže mala, bijela lasica, radoznalost šestog stupnja plus viri joj iz njuškice. Namigneš joj, a ona napravi časní (pristupni) krug, ali ne daj bože da kihneš ili da se makneš, za tren nestane; zatim ubrzo opet, na sasvim drugom kraju, izviri iz zemlje. Malo se igramo, ona trči u prijateljskim krugovima, ja joj s vremena na vrijeme malo zakašljem da se ima právo sakriti i da joj nije

dosadno. – Ili pak kreneš grebenom od Krnskih jezera daleko iznad Lepene i zatim na planinu iza Črnog vrha, u najsamotniji i već prilično začudni svijet; ni divokoza nema; a odande na Planinu Za skalo – između svilenih ariša i starih, već odavno presahlih vojničkih zdenaca, po zabačenim šetnim stazama za pjesnike i njihove izabranice. Tu tišina ne šapće, kako bi rekao Avčin, tu pjeva tihe pjesme; zbilja, sav prostor između Velike babe i Plaskog vogla pun ih je. Kugy je za vrijeme noćnog poćinka u fužinskim planinama po cijele noći slušao tu glazbu od koje nećujno odzvanja ćitava bohinjska kotlina. Najćešće je tvore vrlo udaljeni šumovi razlićitih izvora, slapova i potoka, šuštanje lišća i mnoštva stabala, vedri ili prestrašeni krici ćivotinja u snu, violinsko jedva ćujno šumljenje noćnih oblaka i vjetrova s kojima se druće, a prije svega, dakako, beskonaćna tišina i samo tišina.

Tako dakle, u ovom trenutku mislim o ćivotu umjesto o smrti – i osjećam se krivim. Budućići da toćno znam da tako mogu misliti samo ćivi i oni koji se nadaju, da to nisu misli za zadnje pola godine ćivota i posljednje trenutke. U doba rata, mi djećaci slućajno smo se skitali po brćtima iznad Zidanog Mosta, kada bi – gotovo svakog vedrog, lijepog dana – doletćjelo mnoštvo srebrnih saveznićkih zrakoplova; najćešće bi ravno odletćjeli dalje, a sada su u širokom luku kliznuli iznad ćeljeznićke kotlovnice pokraj ušća dviju rijeka i sasuli hrpu bombi. Bubnjalo je kao na sudnji dan, bilo nas je strah, stiskali smo se u grmlje, gotovo sve smo vidćjeli, osim konaćne eksplozije na dnu, to se skrivalo iza dubokih rubova; bili smo na sigurnom u mrtvom zaklonu. Moćđa, moćđa bi kakva bomba mogla zaći i tu gore, ali vrlo brzo bilo je oćigledno da je to gotovo nemoguće – leteće tvrdave istresle su svoj teret vrlo toćno i nedvojbeno. Uskoro smo se stoga oslobodili najvećeg straha i nastojali vidćjeti i doznati što više. Kasnije, kad je sve već bilo mirno, i kad smo opet bili doma, Savom su doplivala pojedina trupla, daske i veliko smeće, tj. razlićiti znakovi proćivljenih zbivanja. – Priblićno takvo, sigurno, premda iz neposredne blizine, sa strahom a ipak daleko od opasnosti, jest i razmišćljanje o smrti; više oćijukanje nego ozbiljno ponašanje. Odozgo opterećeno udaljenim javljanjima loše savjesti: oćijukamo s onim neizbjećnim, najozbiljnijim, najdramatićnijim u ćivotu, s njegovim krajem – ali kao ćivi, kao svisci u sigurnim, zaklonjenim rovovima, odakle vidimo samo kako smrt dolazi drugima, a ne vidimo tamne dubine njezine stvarnosti. Na rijeci, uz koju nam je dano ćivjeti, vidimo ostatke nećega što je bilo ćivot, ali ne naš. Najćešće, inaće, ćivimo iz dana u dan, automatski, ćmireći pred neumoljivim priblićžavanjem.

Daleko s onu stranu Uskovnice mrak postaje sve gućći i svijet tone u nejasnoću. – Prije mnogo godina, kao student, sav ćedan i ćudan, jednog sam se lijepog sunćanog dana listopada pomućio s Hribarica dolje do Zelene mlake. Ćitav ćivot nesrećna sam ćrtva razlićitih fiksnićh ideća i naivnićh predodćbi; tada mi je u glavi lećžalo sjećanje na neko ućeno šćtivo u kojemu je pisalo (a moćđa i nije) da su takve mlake u visokim brćtima za vrijeme vrućih dana bar jednako tople kao i one u dolinama. I zbilja, dok sam pio ono Zeleno, ili treće jezero, nije se ćinilo baš nimalo osvjećavajućim; prava mlaka,

ime sve kazuje. Daleko unaokolo bio sam sâm, listopad je u brdima već vrlo samotna; brzo sam se svukao i navrat-nanos skočio u vodu. A tamo sam začas postao nepokretan i nemoćan, zgrčen od nesnosne studeni, grudi mi je stisnulo, s uplašenom sam čežnjom gledao uvis gdje se u obrisima sa zelena neba naginjala Zelnarica, više treperava sjena nego prava planina, htio sam mahati rukana i nogama, ali nisam mogao. Svom sam se snagom želio izvući van. Želja je bila zaista tako velika da su se ruke počele micati, nakratko naime, ali, svejedno micati; a trebalo je još vrlo mnogo vremena da se polako počnem odvajati od dubine (koja u Zelenoj mlaki zbilja nije velika, ali je u tim trenucima bila gotovo neizmjerena); s mukom sam plivao uvis i nakon improvizirane beskonačnosti, dokopao se zraka i sunca. Protegnuo sam se na velikom kamenu, a kanjavska brda, Špičje i Zelnarica gledali su me sa svojom poznatom mirnoćom. Još jedna budala! Namigivali su mi i sjajili se na žarkom ranolistopadskom suncu.

Onaj pogled kroz zelenu treperavu vodu uvis, prema sjenama života, bio je vrlo sličan pogledu s predvečernjeg Tošca u sve tamnije doline. Možda tako izgleda i život kada se, uhvaćen u prostoru koji izmiče, naglo udaljava prema nečemu, čemu u stvarnosti ne znamo prâvo ime.

*Prevela Anamarija Paljetak
Stihove preveo Luko Paljetak*

Matjaž Kmecl